

Kültür Taşıyıcı Olan Âşıkların Dili

Nabi KOBOTARIAN¹

Özet:

Kültür taşıyıcısı olan Âşıklar her zaman toplumda önemli işlevler yürütmüşler. Bir taraftan ozan-âşık geleneği yürüten âşıklar bir taraftan duru ve temiz Türkçeyi nesilden nesile aktarma görevini başarıyla sürdürmüşler. Âşıkların dil ve üslubu incelendiğinde dilimiz Türkçenin engin ve duru denizine dalmak mümkündür. Bir taraftan şiirleriyle arkaik sözleri günümüze taşıyan âşıklar diğer taraftan Türk kültürünün elçiliğini başarıyla üslenmişler.

Ozan-baksı geleneğinin devamı niteliğinde olan âşıklık geleneği eski tarihi işlevlerini kaybetse de günümüzde Türk toplumlarında canlılığını sürdürmektedirler. Sözlü kültürün önemli temsilcileri olan âşıklar sazlarıyla sözleriyle Türk toplumuna canlılık katmaktadırlar.

Azerbaycan bölgesinde âşıkların Türk kültürünü koruyup aktarmakla önemli görevlerini yapmaktadırlar. Bildirimizde İranAzerbaycanı âşıklarının şiirlerinden örnekler verilerek, destanlarda kullanılan arkaik sözler üzerinde durulacaktır. Bildirimizin sonunda Tebriz, Zencan ve Horasan bölgesinden derlediğimiz görüntüleri paylaşacağız.

Anahtar sözcükler: Âşıklık geleneği, aşık, Türk kültür, dil.

Abstract

Culture Carrier Ashigs'sLanguage

Nabi KOBOTARIAN

Ashigshaveimportantfunctions in societyhavemadeallthe time. Theyhave not onlycarriedad Ozan-Ashigtradition but also carriedclearandcleanTurkishlanguagefromgenerationtogenerated. WhenwestadyAshig'slanguagewefindthebeauty of Turkish.On theonehandAhigswiththewords of thearchaicpoems, on theotherhandhavemade an ambassador of theTurkishculture.

Ashigtraditioncontinuation of the Ozan- Baksitradition. AlthoughAshigtraditiontheweaknessseemstoTurkishcommunities. Ashigs is importantrepresentatives of the oral culture. Theylivedlanguageandtraditionin Turkish World successfully.

Azerbaijanashigshavemanyimportantfunction. Theymaintainand transferTurkishculture. In thisworkwegivesomepoemfrom İran Azerbaijanashigs. AlthoughhavegivesomearchaicwordfromAshigsaga. WewillshareimagesculledfromTabriz, ZanzanandKhorasanashig in theend.

Keywords: Ashigtradition, ashig, Turkishculture, language.

¹ . Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Doktor Adayı.

Âşıklar Türk dilini arı ve duru kullanan kimseler olarak Türk dilinin gelişmesi ve yayılması açısından önemli bir görev üslenmişlerdir. İran'da âşıklar Türk kültürünün gönüllü elçileri olarak bir yandan ozanlık-âşıklık geleneğini sürdürmüşler, diğer yandan Türk dilinin gelişmesi ve yayılmasına yardım etmişler.

Âşıklar sözlü geleneği nesilden nesile aktararak, Türk dilinin sürekliliğini sağlamış bir tür kültür taşıyıcılığı görevini üslenmişler. Âşıkların kullandıkları arı Türkçeyle, Türk dilinin yayılması ve gelişmesine ortam yaratmıştır.

İran Azerbaycan'ı, büyük Türk nüfusu ile zengin şifahi halk edebiyatına sahip olan bölgedir. Deyimler, atasözleri, masallar, halk hikâyeleri el değmemiş bir hazine gibi araştırmacıları beklemektedirler. Muharrem Gasımlı'nın dediği gibi Azerbaycan şifahi edebiyatının kolu Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ise gövdesi İran sınırları içinde olan Azerbaycan'dadır (Gasımlı,2004: 23).

Sürekli halkın arasında olan âşıklar, kullandıkları sözcükleri halkın dilinden alırlar. Azerbaycan âşıkları bu yönden dilin doğal gelişimine yardım etmektedirler.

ŞikâriDestanı'nda Arkaik Sözcükler:

Âşıklar Türk dilini nesilden nesile aktarmakla Türk kültürünün önemli bölümünün taşıyıcılığı görevini yapmaktadırlar. Tebriz âşıklarının dilinde saf Türkçeyi bulmak mümkündür. Şikâri destanı 40 yıl önce kayda alınsa da o dönem kullanımda olan ancak bugün Azerbaycan Türkçesinde kullanım alanının daraldığı bazı sözcüklere rastlamaktayız. Bunların bazı örneklerini verelim:

Gıvrag (Kıvrak): Hızlı (27, 97, 304, 331).

Garavul-Yasavul: Bekçi, gözetmen (159, 160, 218, 224, 234, 359, 409).

Bu gün kullanılmayan ve seki Anadolu Türkçesinde de görülen –Uban eki Şikâri destanında bazı yerlerinde kullanılmaktadır:

Dolandırıp peymanemidoldurram,

Saralduben gül rengivisoldurram,

Oğulsuz koyaram özüm öldürrem,

Söyle görüm benim atam kimdi? (s. 136).

Gurban olum kirpiyinegaşına,

Sel oluben karşı akan yaşına,

Pervaneler kimi dolan başına,

Ateş tutub yana-yana, degilen.

Yapmak filli Azerbaycan Türkçesinde çörek yapmak şeklinde görünmektedir. Destanda derman yapmak şeklinde de bulunmaktadır:

Goysürüdän bir tek guzugapım men,
Sınıhgöyüllere derman yapım men,
Ferhad olum, gayaları çapım men,
Gelib geden goy desin Ferhad mene (Şikâri, s. 226).

Kılmak filli bu gün namaz kılmak şeklinde kullansa da Şikâri Destanında “çare kılmak” şekli de görülmektedir:

Mâh-ı Zemin dur eyağegilçâre,
İndi o cevâneyazıramkağaz,
Goy gelsin eylesin pârepâre,
İndi o cevâneyazıramkağaz. (Şikâri, s. 89)

Arkaik Sözcük Budun:

Eski Türkçede kullanılan “Bud” veya “Budun” âşıkların dilinden işitmemiz mümkündür. Âşıklar nakarat olarak “ölürem ay budun” ifadesini kullanmaktadırlar (Şikâri Destanı). Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde “Ölürem ay eller” ifadesi bu düşüncemizi güçlendirmektedir.

Anlatım Kalıpları:

Tebriz âşıklar Türkçe de bulunan anlatım kalıplarını (atasözü, deyimler, alkış-kargış) kullanarak ifadelerine zenginlik katmışlar.

Aşığın anlatım biçimi, sözcük seçimi, söz dizimi ve anlatım yollarıyla ortaya çıkar. Aşığın düşünce dünyası, aldığı eğitim, içinde bulunduğu sanat ve kültürel ortam, aşığın dilini ve anlatım biçimini belirler. Ayrıca âşıklar işledikleri konulara göre anlatım biçimi belirlerler. Kahramanlık şiirlerinde epik-lirik, güzellemelerinde lirik anlatım kullanırlar (Artun 2005: 145).

1- Atasözleri:

2- Deyimler

3- Alkış, Kargış

Âşıklar halkla iç içe oldukları için onların kederlerinin, sevinçlerinin aktarıcısı olmuşlar. Âşık şiiri halk arasında mayalanmış, yaşadığı toplumun kültür dokusunun en önemli belirleyici öğelerindendir. Güney Azerbaycan âşıklarının çoğu Farsça eğitim almadıkları için Farsça sözcükler az olmuştur, ancak Fars diline özenen birçok aşığın şiirlerinde Farsça sözcük çok kullanılmıştır.

Âşıklar din, ahlak, hukuk, eğitim, gelenek ve doğa olaylarını dile getirirken kısa ve anlamlı anlatım yolu olan atasözlerinden yararlanırlar. Âşıklar anlatımı renklendiren kısa kalıp sözler olan alkış ve kargışları kullanırlar. (Artun 2005: 145). Güney Azerbaycan bölgesi şifahi edebiyat yönünden zengin olduğu için, bölgenin âşıklarında da atasözlerinin bol kullandığını görmekteyiz.

Tebriz Âşıklarının kullandığı bazı atasözlerinden örnekler:

Tek elin neyi var? İki elin sesi var. (Âşık Şehnazi)

Aşığın dili yügrek olur. (Âşık İskenderi)

Alkış ve Kargış:

Alkış ve kargış konuşmayı süsleyen, duyguları belirten, anlatımı güçlendiren dil öğeleridir. Alkış kişinin iyiliğini ve kargış kişinin kötülüğünü isteyen söz kalıplarıdır (Artun, 2005: 152). Tebriz âşıkları Türkçe sözcüklerin yanı sıra Farsça ve Arapça alkış ve kargış anlamı taşıyan sözcüklerden de yararlanmışlar. “Maşallah”, “aferin”, “barek Allah” gibi alkış sözcükleri çok kullanılmaktadır.

Örnekler:

Evin yıkılmasın. (s.74,159, 160, 169, 271, 287, 404, 74).

Başıvadolannam (s.83).

Gadamıallam (s.86).

Ey Serheng-i Şâmitahtintabût olsun. (s.238).

Yeheringan ile dolsun (s.238).

Deyimler:

Sözlü gelenekteki en önemli söz kalıplarından bir bölümünü deyimler oluşturmaktadır. Deyim bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır. Yol gösterme niteliği taşımaz, hüküm bildirmez.

Âşıklar, şiirlerinde günlük konuşma dilinde sık kullanılan deyimlerden yararlanırlar. Âşık edebiyatında yaygın kullanımları nedeniyle her yörede rastlanacağımız deyimlerin yanı sıra yöresel deyimlere de rastlıyoruz (Artun: 2005).

Âşıklar Türk dilinin en güzel kullanıcıları oldukları için ifadelerini deyimlerle zenginleştirmektedirler.

Sonuç olarak:

Bugün İran Azerbaycan'ı Türk kültürü açısından çok önemli bir bölgedir. Minorsky'nin Halaç Türklerini İran'ın merkezinde keşfetmesi ve daha sonra GerhardDorefer'ın Halaç Türkçesi üzerinde incelemeleri ve bulguları bu bölgenin Türk kültürü açısından ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

Âşıklar Türk dilini nesilden nesile aktarmakla Türk kültürünün önemli bölümünün taşıyıcı görevini yapmaktadırlar. Tebriz âşıklarının dilinde saf Türkçeyi bulmak mümkündür. Bu bölge zengin Türk kültürünün engin denizinde incilerini bulmaya çalışan bilim adamlarının yolunu gözlemektedir.

Bildirimizin bu bölümünde Tebriz, Zencan ve Horasan bölgeleri âşıklarından derlediğimiz görüntüleri sizlerle paylaşmak istiyoruz.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman (1995), Ozandan Aşığa Halk Şiiri Geleneğinin Kültürel Kaynakları, İçel Kültürü, İçel.
- ... , ... (2006), "İletişim Çağında Âşıklık Geleneğinin Geleceği", Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- ... , ... (2006), "Ortak Türk-Nahcivan Halk Kültürünün Geleceğe Taşınması", Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- BAŞGÖZ, İlhan (1949), "Biyografik Türk Halk Hikâyeleri", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1932), "XVI. asır Azeri saz şairlerinden Tufarganlı Abbas", "Azerbaycan Yurt Bilgisi" Yıl.1, S.3, ss.97-104, İstanbul: Burhanettin Matbaası.
- DORFER, Gerhard (1987), "İran Türkleri", Türk Dili, TDK yayınları, S. 431, ss.242-251. Kasım.
- ... , ... (1982), "Orta İran'da derlenen Türkçe bir türkü", II. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri C. II, Halk Edebiyatı, ss. 145-147, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- EFENDİYEV, Paşa (1981), "Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı", Maarif Neşriyatı, Bakı.
- GASIMLI, Meherrem, (1993), "El Düzgüleri, Elat Söylemleri", Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı
- ... , ... (1996), "АШИГ СӨХӨТІ", Ozan Neşriyatı, Bakı.
- ... , ... (2004), "Dastanlar", Azerbaycan Edebiyat Tarihi, Elm Yayınları, Bakı.
- GÜNAY, Umay, (1988), "Âşık Tarzı Edebiyat Hakkında Düşünceler", Mehmet Kaplan İçin, Ankara.

- KOBOTARIAN, Nabi (1995), “Şah Abbas Nağlı”, Şems-i Tebriz Gazetesinde tefrika.
- ... , ... (1995), “Bilgin Yaşlı Adamın Nağlı”, “Şems-i Tebriz Gazetesinde tefrika.
- ... , ... (1996), “ Abbas ve Gülgez Destanı”, Âşık Karadağlı’dan Derlenmiş Destan.
- ... , ... (1998), “Seyyad İle Sedef Destanı”, “ Âşık Abdülali’den Derlenmiş Destan.
- ... , ... (2007), “ Âşık Yedullah ve Şikâri destanı”, “وارليق”, Tahran.
- ... , ... (2007), “آذربایجان آشیق ادبیاتی ” , “وارليق”, Tahran.
- ... , ... (2007), “آذربایجان آشیق ادبیاتی ” , “وارليق”, Tahran.
- ... , ... (2008), “Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı”, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.
- ... , ... (2009), “Âşıklık Geleneğinin En Uzun Manzum ve Mensur Destanı Şikâri Destanı”, Somut olmayan kültürel mirasımız, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- ... , ... (2009), “Şikâri Destanının Dil Yönünden Önemi”, VI. Uluslararası Türk Dil Kongresi, Ankara.
- ... , ... (2009), “Âşıkların Dili”, III. Uluslararası Türkçe Sempozyumu, İzmir 9 Eylül Üniversitesi.
- ... , ... (2010), “İran Türkleri”, Folklor Dergisi, Bakı.
- ... , ... (2011), “Türkiye Türkçesinin Televizyon Vasıtasıyla Türk Dünyasında Yayılması”, I. Uluslararası Türkçe Konuşan Öğrenciler Kongresi” Karaman Üniversitesi, Karaman.
- MAKAS, Zeynelabidin (1982), “Azerbaycan âşık havaları”, “Kardaş Edebiyatlar”, Erzurum.
- ... , ... (1991), “Azerbaycan Çağdaş Hikâye Antolojisi “ Kültür Bakanlığı, Ankara.
- ... , ... (2000), “Çağdaş Azerbaycan Âşık Biçimleri, Anadolu Âşık Şiirinde Bulunmayan Biçimler”, Bayrak Matbaası, İstanbul.